PAVEL ŠTĚPÁN

Sufix *-na* v pomístních jménech v Čechách*

The suffix *-na* in Bohemian minor place names

The article provides an analysis of the various functions of the suffix *-na* in minor place names (names of unsettled geographical objects) from the territory of Bohemia. The individual types of formations are analysed, interpreted, and illustrated using typical examples. The analysed suffix is predominantly used for derivation from noun bases. The names derived from common nouns are classified into several groups according to their motivation. An important conclusion concerns the derivation of minor place names using the suffix *-na* from personal names. This suffix is used only exceptionally for creation of minor place names from verbal bases, while in common nouns this type of derivation is not rare. This phenomenon illustrates the specific character of proper names in comparison with common nouns.

Key words: functions of suffixes, minor place names, suffix *-na*, suffixation

Klíčová slova: funkce sufixů, pomístní jména, sufix *-na*, sufixace

1 Předmětem příspěvku je analýza jednotlivých funkcí, které plní sufix *-na* v pomístních jménech z území Čech.[1] Přestože nám půjde o fungování tohoto formantu v anoikonymech a bereme v úvahu odlišnosti tvoření proprií v porovnání se slovotvorbou apelativ, shrňme nejprve ve stručnosti tvoření obecných podstatných jmen místních sufixem *-na*, a to ze synchronního i diachronního hlediska.

V rámci dosud nejsoustavnějšího výkladu o tvoření substantiv v češtině hovoří F. Daneš o formantech „skupiny *-na*“, k nimž patří jednak samotný formant *-na*, jednak jeho rozšířené varianty *-ovna*, *-(á)rna*, *-(í)rna*. Jde o nejpočetnější a nejproduktivnější podskupinu obecných jmen místních. Převážná většina formací této skupiny označuje „uzavřený prostor, většinou místnost, soubor místností, budovu, podnik, jeho část (popřípadě – přeneseně – instituci)“ (Daneš, 1967, s. 436). Výsledné formace pojmenovávají „prostor, v němž se věc označená

* Příspěvek vznikl v rámci grantu GAČR P406/12/P600 *Pomístní jména v Čechách z pohledu slovotvorného* a s podporou RVO 68378092.

[1] Materiálové východisko představuje abecední generální katalog pomístních jmen, uložený v oddělení onomastiky Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., v Praze. Kromě pomístních jmen (tj. jmen nesídelních) jsou do analyzovaného materiálu zařazena také některá jména místních částí, která mají k pomístním jménům z hlediska svého jazykového ztvárnění i vzhledem ke svému vzniku velmi blízko. Cílem příspěvku není podat kompletní výčet materiálu, u jednotlivých typů se proto omezujeme na uvádění charakteristických příkladů.

základem vyrábí (*šroubárna* […]), kde je uschována, uložena, instalována apod. (*prachárna* […]), nebo kde se prodává, kde se jí používá nebo kde se s ní nějak zachází, kde se jí někdo zabývá apod. (*kavárna*, *hvězdárna*, *vodárna*)“ (Daneš, 1967, s. 436). Dále substantiva utvořená sufixy této skupiny označují prostor pro určitou činnost (tvoření od dějových substantiv: *jízdárna*, *pokusna*; tvoření od sloves: *čistírna*, *půjčovna*), místnosti určené pro určitou osobu nebo její obydlí (*ředitelna*; *fořtovna*), zařízení pro chov zvířat (*ovčárna*). Ze tří podskupin, které „vybočují ze základní charakteristiky ‚uzavřeného prostoru‘“ (Daneš, 1967, s. 436–437), je pro nás nejdůležitější typ *rybízovna*, *šparglovna*, do kterého patří obecná označení pozemků, na nichž se pěstují rostliny.

D. Šlosar (1986, s. 266) považuje formant *-na* za specifický, funkčně vyhraněný sufix, který patrně nenavazuje na praslovanské dědictví. V rané staré češtině byl sufix *-na* spolu se svou rozšířenou variantou *-ovna* užíván k tvoření názvů uzavřených prostor (místností a budov), a to především výrazů desubstantivních (*čeledna*, *cihelna*; *hřebovna*, *katovna*); varianta *-árna* byla podle Šlosara v tomto období ojedinělá (Šlosar, 1986, s. 266–267). V češtině doby střední dochází k zásadní změně: původní sufix *-na* ustupuje do pozadí a produktivnějšími se stávají jeho rozšířené varianty *-ovna* a *-árna*. Tvoření pomocí těchto rozšířených podob (k nimž přistupuje navíc ještě varianta *-írna*) je nadále velmi produktivní i v období národního obrození; základní podoba *-na* se však od této doby v nových odvozeninách uplatňuje již jen zřídka (srov. Šlosar, 1986, s. 267–268).

2 Podobně jako v apelativní sféře jazyka je i v pomístních jménech tvoření pomocí rozšířených variant *-ovna*, *-árna* a *-írna* výrazně častější než tvoření základním, nerozšířeným sufixem *-na*. V příspěvku se však nadále budeme zabývat výhradně touto původní nerozšířenou podobou, které dosud bylo věnováno nejméně pozornosti.[2] Pomístní jména utvořená rozšířenými variantami sufixu nám poslouží pouze jako srovnávací materiál.

Pokud jde o apelativní sféru jazyka, nejčastěji se podle F. Daneše (1967, s. 439) základní podoba formantu *-na* připojuje k plnému infinitivnímu kmeni sloves (převážně nedokonavých) zakončených na *-ovat* (*spalovna*, *polepšovna*, *válcovna*).[3] Nepříliš časté je tvoření od primárního kmene sloves jiných tříd (*střižna*,

[2] Komplexně a detailně sice dosud nebylo zpracováno ani tvoření pomístních jmen pomocí rozšířených podob tohoto sufixu, dostatečně reprezentativní přehled tohoto mnohem častějšího způsobu tvoření však podává pro Moravu a Slezsko J. Pleskalová (1992), pro Čechy je k dispozici přehled tvoření pomocí sufixů *-ovna* a *-árna* od osobních jmen (Olivová-Nezbedová, 1995) a některých dalších jednotlivých případů užití těchto formantů v anoikonymii (Olivová-Nezbedová, 1985a, 1985b, 1990). Přehled všech základních funkcí méně často užívané nerozšířené podoby sufixu *-na* v pomístních jménech však dosud podán nebyl.

[3] D. Šlosar (1986, s. 268) tento typ interpretuje odlišně, a to jako formace utvořené rozšířenou variantou *-ovna* od základů sloves na *-ovat*. Přikláníme se však k pojetí F. Daneše.

točna, *nálevna*).[4] Řada formací je motivována zároveň dějovým substantivem i příslušným slovesem (*výpravna*, *hovorna*), v jiných případech je základem pouze dějové substantivum (*koupelna*, *rozhledna*). Specifickou skupinu tvoří substantiva zakončená na *-ebna* (viz Daneš, 1967, s. 440–441). Zároveň slovesem i příslušným základovým substantivem jsou motivovány formace typu *lisovna*. U desubstantivních formací jsou nejvýraznější typy *cihelna* a *myslivna* (srov. Daneš, 1967, s. 441).

V anoikonymickém materiálu z území Moravy a Slezska vyděluje J. Pleskalová (1992) dvě skupiny pomístních jmen utvořených topoformantem *-na* a jeho nářeční variantou *-ňa*: jde o jména utvořená od slovesných základů (*Točna*, *Mordovňa*; Pleskalová, 1992, s. 100) a jména utvořená od označení nositele posesivního vztahu (*Kostelňa*, *Obecňa*; Pleskalová, 1992, s. 112). Jména typu *Myslivna* považuje Pleskalová (1992, s. 65) za neodvozená, vzniklá pouhou toponymizací odvozených apelativ označujících určitý ohraničený prostor (místnost, budovu apod.) sloužící jako zařízení. Naše pojetí se v tomto bodě plně shoduje s J. Pleskalovou,[5] a proto se pomístními jmény vzniklými toponymizací apelativ tohoto typu v příspěvku nebudeme podrobněji zabývat.

D. Šlosar (2010) podává přehled tvoření všech slov vstupujících do moravskoslezských pomístních jmen, rozdíl mezi odvozenými apelativy a formacemi vzniklými onymickou derivací[6] pro něj proto není relevantní. Podle tohoto autora se sufix *-na* (a jeho nářeční varianta *-ňa*) připojuje především k verbálním, řidčeji pak k substantivním základům; tvoří se jím „jména míst (uzavřených prostor) na základě dějového či jiného příznaku: *Škubňa*, *Mlatevňa*, *Zvodňa*, …; *Hrbna*, *Barevna*, *Cihelna*, *Šindelna*, …, *Jágerňa*, …“ (Šlosar, 2010, s. 319). Z uvedených příkladů nevyplývá vždy zcela jednoznačně, z jakého základu je dané jméno utvořeno. Nelze zcela vyloučit, že pomístní jméno *Jágerňa* bylo utvořeno od osobního jména *Jág(e)r*; pokud by tomu tak skutečně bylo,[7] šlo by

[4] F. Daneš dále „v několika málo útvarech odvozených od plného kmene minulého“ (*kopalna*, *třelna*, *spalna*) vyčleňuje rozšířený formant *-lna*. Podle našeho názoru však vydělování této rozšířené varianty není nutné, poněvadž za východisko tvoření lze považovat celé *l*-ové příčestí minulé, k němuž se připojuje základní nerozšířená podoba *-na*.

[5] Na rozdíl od J. Pleskalové se však domníváme, že toponymizace apelativ se může uplatňovat i u pomístních jmen jako *Chmelnice*, *Skalka*, *Náves* a vydělování topoformantů *-ice*, *-ka*, *Ná-* ani v těchto případech proto podle našeho názoru není bezpodmínečně nutné.

[6] M. Harvalík (2004, s. 97) definuje onymickou derivaci jako „každé užití slovotvorných prostředků a postupů, jehož cílem je utvořit vlastní jméno“.

[7] V úvahu však připadá i původ z apelativa přejatého z němčiny; srov. německé substantivum *Jäger* ‚lovec‘. Archiv lidového jazyka [online] zaznamenává pro oblast Prostějovska a Uherskohradišťska nářeční apelativum *jégr* ‚voják od myslivců‘, ‚myslivec (vojín v bývalé rakouské armádě)‘, pro Břeclavsko pak apelativum *jagar* ‚myslivec‘. Vzhledem k tomu, že pro Břeclavsko dokládá tento zdroj i odvozené apelativum *jagárňa* ‚myslivna‘, jeví se u anoikonymické lexikální jednotky původ z osobního jména jako méně pravděpodobný.

v literatuře o zcela ojedinělý doklad tvoření pomístního jména sufixem *-na* (*-ňa*) od antroponymického základu. Tento způsob tvoření totiž nezaznamenává ani J. Pleskalová (1992) pro Moravu a Slezsko, ani L. Olivová-Nezbedová (1995) pro Čechy.

3 Podobně jako v apelativní sféře jazyka má i v pomístních jménech sufix *-na* výrazně nižší frekvenci než jeho rozšířené varianty *-ovna*, *-árna* a *-írna*. Interpretace pomístních jmen zakončených na *-na* není vždy jednoznačná. V řadě případů není totiž zcela zřejmé, zda jde o čistě substantivní sufix sloužící k tvoření pojmenování míst, nebo o podobu jmenného tvaru adjektivního sufixu *-ný* užitou v substantivizovaných adjektivech ženského rodu (jmény utvořenými tímto adjektivním sufixem se v příspěvku systematicky nezabýváme). Vzhledem k tomu, že sufix *-na* plní (nejen v pomístních jménech) obdobné funkce jako jeho rozšířené varianty *-ovna*, *-árna* a *-írna*, považujeme za vhodné interpretovat sporné případy pomístních jmen na *-na* na pozadí anoikonym utvořených rozšířenými podobami tohoto sufixu. Jestliže tedy u pomístních jmen zakončených na *-ovna*, *-árna* a *-írna* není obvyklá motivace podle charakteru terénu, pak se nejeví jako pravděpodobné, že by se například v pomístních jménech jako *Kopečna* vyskytoval substantivní sufix *-na* sloužící k pojmenování míst. Významná je vždy i existence příslušných adjektiv na *-ný*: v tomto případě je nanejvýš pravděpodobné, že pomístní jméno *Kopečna* vychází ze jmenného tvaru feminina adjektiva *kopečný* ‚jsoucí na kopci, na svahu' (viz *Slovník spisovného jazyka českého*, 1960–1971; dále SSJČ). Naopak u pomístních jmen odvozených od označení zvířat jako *Vlčna*, *Kobylna* se čistě substantivní sufix *-na*, který je předmětem našeho zájmu, s největší pravděpodobností uplatňuje; formace typu *Husárna*, *Býkovna*, vycházející z označení zvířat, jsou totiž v pomístních jménech relativně časté, naopak adjektiva jako *vlčný* (srov. ojedinělé spojení *vlčné lýko*; viz *Elektronický slovník staré češtiny* [online]) jsou v apelativní i propriální sféře jazyka velmi vzácná.

3.1 Tvoření od apelativních substantiv

V souladu s kritérii uvedenými v předcházejícím odstavci můžeme vyčlenit několik motivačních skupin pomístních jmen utvořených pomocí (čistě substantivního) sufixu *-na*.[8]

[8] Pozornost věnujeme nejvýraznějším motivačním skupinám. Jak již bylo uvedeno výše, stranou ponecháváme pomístní jména vycházející pravděpodobně z adjektiv ve jmenném tvaru feminina, k nimž patří kromě výše zmíněného typu *Kopečna* zahrnujícího pojmenování podle terénních vlastností např. i pomístní jména odrážející určité okolnosti (např. les *Soudna* v Kocelovicích na Blatensku byl patrně v minulosti předmětem soudních sporů; toto pomístní jméno nade vši pochybnost vychází ze jmenného tvaru adjektiva *soudný* ‚týkající se soudu, soudní'; viz *Příruční slovník jazyka českého*, 1935–1957; dále PSJČ).

3.1.1 Podle výskytu zvířat nebo nějakého vztahu k nim

Pomístní jméno *Husna* v Bratřicích na Pacovsku označuje dle místního zpracovatele soupisu pomístních jmen část louky přidělovanou majiteli obecního housera. Šlo by zde pak o obdobnou motivaci jako u pomístního jména *Býkovna*, vztahujícího se k vysokému počtu pozemků užívaných chovateli obecních býků. Nelze však vyloučit, že pomístní jméno *Husna* označovalo – podobně jako několikrát doložené anoikonymum *Husárna* – pozemek sloužící jako pastviště pro husy. S obdobnou motivací se setkáváme u pomístních jmen *Kobylny*, *Na Kobylně*, *V Kobylně*, označujících pastviny, případně louky, na nichž se sušilo seno pro koně.

Pomístní jméno *Kvíčalna* vykládá zpracovatel soupisu pro Horní Láz na Březnicku jako pojmenování lesa s hojným výskytem kvíčal. Pomístní jména odvozená sufixy skupiny *-na* od označení ptáků nejsou častá, vícekrát se však v Čechách vyskytuje např. anoikonymum *Vrabčárna*/*Brabčárna*, které je minimálně v části doložených případů motivováno nápadným výskytem vrabců (srov. Matúšová, 2005–2009, heslo BRABČÁRNA[9]). Obdobnou motivaci proto nelze vyloučit ani u pomístního jména *Kvíčalna*.[10]

Zdánlivě by do této skupiny pomístních jmen patřilo i anoikonymum *Vlčna*, *Velká Vlčna*, *Na Vlčně*, vyskytující se v několika různých lokalitách. Jeho souvislost s výskytem vlků se však jeví jako poněkud sporná.[11]

3.1.2 Podle rostlinného porostu

U pomístních jmen typu *Chvojna*, *Jívna*[12], *Slivna*, *Kopřivna*, *Svídna*[13], *Mechna*, motivovaných porostem vyskytujícím se v daných lokalitách, je možná dvojí

---

[9] Verzálkami zapisujeme analyzované lexikální jednotky (a na nich založená heslová slova ve slovníku), které nejsou vždy shodné s konkrétními pomístními jmény (jež jsou často předložková nebo víceslovná).

[10] V úvahu u něj samozřejmě připadá i výklad z příjmení *Kvíčala* (srov. Beneš, 1962, s. 193), podobně jako bylo v některých lokalitách pomístní jméno *Vrabčárna*/*Brabčárna* motivováno příjmením *Vrabec*/*Brabec*.

[11] Jak dokládá J. David (2008, s. 102), pomístní jména utvořená od základu *vlk-*, *vlč-* „primárně neukazují na rozšíření této psovité šelmy, ale na sekundární lidovou etymologizaci a metaforické přenesení při vzniku jmen terénních nerovností“. Autor na základě regionální vlastivědné literatury ukazuje, že pojmenování *Vlčí jámy* se často vztahuje ke stopám po dávném dolování, přestože lidová etymologie tato pomístní jména spojuje s chytáním vlků (David, 2008, s. 102–103; David, 2002, s. 15). Tezi, že terénní nerovnosti začaly minimálně v některých případech za pasti sloužící k chytání vlků považovat až pozdější lidové představy, podporuje i rozšíření pomístních jmen *Vlčna*, *Na Vlčně*, která se nacházejí mimo jiné ve starých důlních oblastech (v Drásově a Dlouhé Lhotě na Příbramsku, v Lukách pod Medníkem na Jílovsku).

[12] Hláskovou variantu pomístního jména *Jívna* (utvořeného od apelativa *jíva* ‚strom z čeledi vrbovitých‘; PSJČ) představuje anoikonymum *Divna* patřící poli v Kramolíně na Nepomucku. Podle zcela nepravděpodobné lidové etymologie zaznamenané soupisem pomístních jmen bylo pole natolik úrodné, „že se až lidé úrodě divili“. L. Nezbedová (1966) zaznamenává na několika místech v Čechách pomístní jméno *Divina*, které nepochybně vychází z podoby *Jivina*.

různá interpretace: daná jména mohla být buď utvořena od substantiv označujících rostliny substantivním sufixem sloužícím k odvozování jmen míst, nebo mohou vycházet z podob ženského rodu jmenných tvarů adjektiv typu *chvojný*, *kopřivný*. Vzhledem k tomu, že jsou doložena jak adjektiva tohoto typu (poměrně častá jsou zvláště v toponymech, srov. též Štěpán, 2003, s. 133–135), tak formace utvořené rozšířenými variantami sufixu *-na* od označení rostlin (srov. apelativa jako *šparglovna*, *rybízovna*, *vrbovna* a četná pomístní jména odrážející porost v daných lokalitách, např. *Akátovna*, *Borovna*, *Lipovna*, *Topolovna*), považujeme obě uvedené interpretace za rovnocenné; obě tyto motivace se patrně mohly uplatňovat i paralelně.

3.1.3 Podle suroviny nebo materiálu, který se v daném místě získává

Jak bylo naznačeno výše, nebudeme se podrobněji zabývat pomístními jmény vzniklými toponymizací odvozených apelativ označujících určitý ohraničený prostor, budovu nebo zařízení. Za stručnou zmínku však stojí několikrát v různých lokalitách doložené pomístní jméno (případně jméno místní části) *Uhelna*. Apelativum *Uhelna* je ve slovnících doloženo ve významech ‚skladiště na uhlí', ‚uhelný důl' a ‚obchod s uhlím'. V několika jménech místních částí se setkáváme s apelativem *uhelna* v posledním z těchto významů, v Jiřicích u Brandýsa nad Labem bylo pole *U uhelny* nazváno podle polohy vzhledem k „uhelně" (tedy patrně skladu uhlí) místního cukrovaru. Význam ‚uhelný důl' je v pomístních jménech doložen ojediněle (pole *V uhelnách* v Buštěhradu na Kladensku je pojmenováno podle „několika štol", které se zde nacházely); ve více případech pomístní jména *Uhelna*, *V uhelně* označují lokality, v nichž se pálilo dřevěné uhlí. Tento význam není u lexému *uhelna* v apelativní sféře jazyka doložen, daná jména navíc neoznačují uzavřený prostor.

Na základě pomístních jmen rekonstruuje L. Olivová-Nezbedová (1990) několik apelativ označujících místa, kde se dobývá písek. V analyzovaném materiálu autorka nezaznamenává pomístní jméno *Na Písečně*, patřící pozemku v Hlavatcích na Netolicku, na kterém se podle soupisu pomístních jmen „nacházela obecní písečna" (tedy patrně pískovna, místo, kde se těžil písek). Ojedinělý výskyt lexikální jednotky *PÍSEČNA*, v apelativní sféře jazyka nedoložené, představuje názorný doklad konkurence sufixu *-na* s jeho rozšířenými podobami. Nejen v tomto případě výrazně převládají rozšířené varianty tohoto sufixu (pomístní jména obsahující lexikální jednotku *PÍSKOVNA* čítají 243, *PÍSKÁRNA* pak 38 dokladů).

---

[13] Z apelativa *svída* ‚keř s hnědočervenými větvemi a s drobnými bílými kvítky v plochých skupenstvích' (SSJČ).

Ke skupině jmen motivovaných určitou surovinou nebo materiálem, který se v daném místě získává, lze volně přiřadit jméno lesa *Šindelna* v Račíně na Přibyslavsku. Podle soupisu pomístních jmen v tomto lese „rostly stromy vhodné na výrobu šindelů". Toto pomístní jméno bylo tedy utvořeno od označení výrobku z materiálu pocházejícího z dané lokality.

3.1.4 Podle majitele

Podobně jako jsou v moravskoslezském materiálu doložena pomístní jména *Kostelňa*, *Obecňa* (srov. zde výše v oddíle 2), která J. Pleskalová (1992, s. 112) vykládá jako utvořená „od označení nositele posesivního vztahu", setkáváme se i v Čechách s anoikonymy *Kostelna* a *Vobecna*. První z těchto jmen patří církevním pozemkům v Tourově na Vodňansku, které náležely „ke kostelu", druhé pak obecní pastvině v Miřeticích u Dolních Kralovic. V obou případech je majitelem instituce. Je však třeba uvést, že u těchto jmen se setkáváme s obdobným problémem jako u jmen odrážejících rostlinný porost, probíraných v oddíle 3.2. Ani zde není zcela jisté, zda byla tato jména utvořena od apelativ *obec*, *kostel* „místním" substantivním sufixem *-na*, nebo zda vznikla konverzí z adjektiv *obecní*, *kostelní*.

3.2 Tvoření od osobních jmen

Jak již bylo řečeno v oddílu 2, dosavadní literatura neuvádí jednoznačné doklady na tvoření pomístních jmen sufixem *-na* od osobních jmen. V anoikonymickém materiálu z území Čech můžeme identifikovat dvě desítky lexikálních jednotek utvořených s nejvyšší pravděpodobností sufixem *-na* od antroponymických základů. Konkrétně jde o lexikální jednotky *BABORNA*, *BAKULNA*, *ČÁBELNA*, *ČAMACHNA*, *DUPALNA*, *FÁBERNA*, *HABALNA*[14], *JAHODNA*[15], *KAŠPARNA*[16], *KOCÚRNA*, *LITOCHLEBNA*, *MELICHARNA*, *MOTEJLNA*, *POPELNA*, *PULTARNA*, *ROUBALNA*, *SVATOŠNA*, *ŠAMALNA*, *ŠOUSTALNA* a *VÁVERNA*, utvořené sufixem *-na* od osobních jmen *Babor*, *Bakula*, *Čábela* (nebo *Čábel*), *Čamach*, *Dupal*, *Fábera* (nebo *Fáber*), *Habal*, *Jahoda*, *Kašpar*, *Kocúr*, *Litochleb*, *Melichar*, *Motejl*, *Popelík*[17], *Pultar*, *Roubal*, *Svatoš*, *Šamal*, *Šoustal* a *Vávra*.

---

[14] Jeskyně *Habalna* v Budislavi na Litomyšlsku byla dle lidového výkladu uvedeného v soupisu pomístních jmen nazvána podle skutečnosti, že se v ní v 19. století skrýval loupežník *Habal*.

[15] Dle soupisu pomístních jmen bylo pole *Jahodna* v Polánkách nad Dědinou na Královéhradecku nazváno podle majitele *Jahody*.

[16] Místní část *Kašparna* v Budětičích na Sušicku byla dle soupisu pomístních jmen nazvána podle tamějšího obyvatele Kašpara Němečka.

[17] V tomto případě se setkáváme s tvořením od redukovaného antroponymického základu. Samota *Popelna* na hranici katastrů města Klatovy a obce Točník byla dle soupisů pomístních jmen pojmenována podle skutečnosti, že majiteli zdejších dvou usedlostí byli bratři Popelíkové.

Pojmenovacím motivem je u uvedených jmen široce vymezená posesivita; vztah určité osoby k pojmenovanému objektu tedy nemusí být ve všech případech jen vlastnický. Vzhledem k tomu, že jména této skupiny často označují místní části (obvykle jednotlivé domy), setkáváme se zde se jmény podle obyvatel daných objektů. Většina jmen vychází z příjmení, setkáváme se však i s tvořením od rodného jména (*KAŠPARNA* od rodného jména *Kašpar*).

V řadě případů by motivaci nebylo možné určit bez jednoznačných údajů zaznamenaných v jednotlivých soupisech pomístních jmen (např. jméno *Jahodna* by mohlo být teoreticky utvořeno i od apelativa *jahoda* – srov. pomístní jména jako *Slivna* uvedená v oddíle 3.1.2, u anoikonyma *Kašparna* by bylo třeba uvažovat o výkladu z příjmení *Kašpar*).

3.3 Tvoření od sloves

Zatímco v moravskoslezských pomístních jménech podle D. Šlosara (2010, s. 319) u sufixu *-na* (*-ňa*) tvoření od slovesných základů převládá, v anoikonymech z území Čech tvoří lexikální jednotky utvořené tímto sufixem od sloves naopak menšinu. Téměř všechny jsou doloženy ve funkci apelativ, např. *CVIČNA* (‚místo ke cvičení‘; viz Kott, 1878, s. 151), *OZDRAVOVNA*, *SPALOVNA*, *TÍRNA*[18], *UBYTOVNA*, *VÝKRMNA*, *VÝTOPNA*. Jde o pojmenování ohraničených, uzavřených objektů (obvykle budov nebo místností) sloužících jako zařízení určené k činnosti vyjádřené základovým slovesem. Těmito jmény vzniklými zpravidla toponymizací apelativ se v příspěvku podrobněji nezabýváme. Lexikální jednotky utvořené od sloves onymickou derivací sufixem *-na* jsou v anoikonymii Čech zcela výjimečné; zpravidla jsou utvořeny od tvarů příčestí minulých a motivace daných pomístních jmen bývá nejistá (např. *Na Čoudilně*).[19]

4 Jazykovězeměpisný pohled

Územní distribuce pomístních jmen obsahujících lexikální jednotky utvořené sufixem *-na* není příliš výrazná. Přesto však lze obecně říci, že se zkoumaná anoikonyma nejčastěji vyskytují v okrajových nářečních oblastech, méně zastoupena jsou naopak ve středních Čechách. Souvisí to s již zmíněnou skutečností, že základní podoba sufixu *-na* je starší než jeho rozšířené podoby *-ovna*, *-árna* a *-írna*, které postupně původní nerozšířenou, a tím také formálně velmi málo

[18] V pomístních jménech je obsažena i lexikální jednotka *TĚRNA*, která jakožto apelativum doložena není. Pomístní jméno *V těrně* označuje místní část v Seči na Nasavrcku u objektu, v němž se třel len. Srov. též lexikální jednotku *TŘELNA* v pozn. 19.

[19] Od příčestí minulého je utvořena i lexikální jednotka *TŘELNA*, doložená i v apelativní sféře jazyka (srov. apelativum *třelna* ‚podnik n. místnost, kde se tře len‘ v PSJČ). Pomístní jméno *Třelna* označuje pole a les ve Vlčetíně na Počátecku, nacházející se dle soupisu pomístních jmen v blízkosti „kolny, v níž se třel len“.

Mapa Výskyt pomístních jmen utvořených sufixem *-na* od antroponymických základů

výraznou formu *-na* do značné míry odsunuly do pozadí. Není proto překvapivé, že starší způsob tvoření pomocí původní formy *-na* se nejčastěji vyskytuje právě v tradičních nářečních oblastech v jihozápadních a severovýchodních Čechách.

Pro ilustraci zaznamenáváme na připojené mapě[20] výskyt pomístních jmen utvořených sufixem *-na* od antroponymických základů (viz zde oddíl 3.2). Tato anoikonyma se vyskytují především v jihozápadních a jižních Čechách, a to v pásu vymezeném bývalými soudními okresy Blovice, Přeštice, Klatovy, Sušice, Vimperk, Strakonice, Vodňany, Bechyně, Tábor, Soběslav, Veselí nad Lužnicí,

[20] Orientační body na mapě jsou sídly bývalých soudních okresů. Užité zkratky těchto sídel jsou vysvětleny např. v úvodním svazku *Slovníku pomístních jmen v Čechách* (Olivová-Nezbedová – Malenínská, 2000, s. 14–18). Velikost značek je přímo úměrná počtu výskytů pomístních jmen v jednotlivých soudních okresech.

Kamenice nad Lipou. Jednotlivě se pak pomístní jména tohoto typu vyskytují v dalších lokalitách, nacházejících se výhradně ve východní polovině Čech.

5 Závěr

Cílem tohoto příspěvku bylo podat analýzu tvoření pomístních jmen sufixem *-na*, které dosud nebylo podrobněji popsáno. Tento sufix se v pomístních jménech připojuje zpravidla k substantivním základům, a to jak apelativním (mezi deapelativními jmény byla vydělena anoikonyma motivovaná výskytem zvířat a rostlinného porostu, materiálem, který se v dané lokalitě získává; méně často se u nich setkáváme s pojmenovacím motivem posesivním), tak propriálním (konkrétně antroponymickým; pomístní jména utvořená sufixem *-na* od osobních jmen vždy vyjadřují široce chápanou posesivitu).

Podaná analýza potvrzuje známou skutečnost, že propria, která tvoří tzv. druhou vrstvu jazyka, jsou sice utvářena na pozadí základního slovotvorného systému apelativ, avšak svébytná povaha proprií a jejich specifické funkce mají za následek určité modifikace tohoto systému (srov. např. Šrámek, 1999, s. 12). Zatímco obecná podstatná jména místní utvořená sufixem *-na* označují, jak vyplývá z výkladu F. Daneše (1967, s. 436–437), jasně ohraničený, uzavřený prostor sloužící jako zařízení,[21] u pomístních jmen tomu tak není vždy. Pojmenování budov a jiných uzavřených objektů sice i u anoikonym utvořených sufixem *-na* převládají, často se však u nich setkáváme i s názvy pozemků, konkrétně pastvin (*Husna*, *Kobylna*), lesů (*Haberna*, *Chvojna*, *Kvíčalna*, *Šindelna*), luk (*Čamachna*, *Mechna*) a polí (*Slivna*, *Svídna*, *Baborna*), tedy prototypických anoikonymických objektů, které na rozdíl od budov, místností apod. nemají charakter uzavřeného prostoru.

V propriální sféře jazyka tedy dochází k rozšíření funkcí sufixu *-na* (stejně je tomu i u jeho rozšířených variant *-ovna*, *-árna*). Kromě jmen uzavřených ohraničených objektů sloužících jako zařízení se jím začala tvořit i pojmenování uzavřených objektů – budov sloužících k jinému účelu, konkrétně jako obydlí, srov. jména jednotlivých domů, chalup a usedlostí jako *Popelna* (usedlost nazvaná podle majitele Popelíka). Jména jednotlivých domů byla často přenášena na celé místní části. Analogicky začal pak být sufix *-na* (podobně jako jeho rozšířené podoby) využíván i k tvoření pozemkových jmen. Jde o velmi názornou ukázku odlišných funkcí formantů v propriální sféře jazyka oproti sféře apelativní.

S popsaným rozšířením funkcí v propriální sféře jazyka oproti sféře apelativní se setkáváme rovněž u variant *-ovna*, *-árna* a *-írna*. Tyto delší podoby, kterými se v příspěvku soustavněji nezabýváme, však původní podobu *-na* odsunují do

[21] Výjimku představují podle Daneše dva speciální okruhy apelativ označujících jednak názvy geometrických rovin (*nárysna*, *průmětna*), jednak označení „schránek“ (*popelna*).

pozadí a stávají se dominantními, a to jak u apelativ, tak u proprií. Je to způsobeno především malou výrazností sufixu *-na*, který není formálně dostatečně vyhraněný, a jak bylo ukázáno výše, často splývá s adjektivním sufixem jmenného tvaru feminina.

Pokud ponecháme stranou pomístní jména utvořená pouhou toponymizací odvozených apelativ, ukazuje se, že tvoření sufixem *-na* od slovesných základů je v anoikonymii Čech zcela výjimečné. V tom spatřujeme další zásadní rozdíl mezi propriální a apelativní sférou jazyka. Souvisí to se skutečností, že u toponym v porovnání s apelativní slovní zásobou obecně výrazně převládá tvoření od nominálních (substantivních a adjektivních) základů; tvoření od základů verbálních je u nich méně časté.

LITERATURA

Archiv lidového jazyka [online]. Cit. 2014-05-19. <http://bara.ujc.cas.cz/bara/>.

BENEŠ, J. (1962): *O českých příjmeních*. Praha: Nakladatelství ČSAV.

DANEŠ, F. (1967): Obecná jména místní. In: F. Daneš – M. Dokulil – J. Kuchař a kol., *Tvoření slov v češtině 2. Odvozování podstatných jmen.* Praha: Academia, s. 434–476.

DAVID, J. (2002): Odraz těžby a zpracování rud, především stříbra, v toponymii užšího Havlíčkobrodska. *Acta onomastica*, 43, s. 7–18.

DAVID, J. (2008): Enviromentální rozměr toponomastiky. *Acta onomastica*, 49, s. 98–105.

Elektronický slovník staré češtiny (2005–2014) [online]. Verze 0.9.1. Cit. 2014-05-19. <http://vokabular.ujc.cas.cz>.

HARVALÍK, M. (2004): *Synchronní a diachronní aspekty české onymie*. Praha: Academia.

KOTT, F. Š. (1878): *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický I*. Praha: František Šimáček.

MATÚŠOVÁ, J. a kol. (2005–2009): *Slovník pomístních jmen v Čechách I–V*. Praha: Academia.

NEZBEDOVÁ, L. (1966): *Divina* a *Loutovec* (Výklad dvou choceňských pomístních jmen). *Listy Orlického muzea*, 2, s. 95–101.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L. (1985a): Apelativa *cementárna* a *cihelník* v pomístních jménech v Čechách. *Naše řeč*, 68, s. 270–272.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L. (1985b): Apelativum *cverklovna*. *Naše řeč*, 68, s. 272.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L. (1990): Apelativa s významem „místo, kde se dobývá písek“ uchovaná v pomístních jménech. *Onomastický zpravodaj ČSAV*, 31, s. 41–45.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L. (1995): Pomístní jména v Čechách vzniklá ze jmen vlastních odvozováním příponami. In: L. Olivová-Nezbedová – M. Knappová – J. Malenínská – J. Matúšová, *Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest*. Praha: Academia, s. 52–80.

OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L. – MALENÍNSKÁ, J. (2000): *Slovník pomístních jmen v Čechách. Úvodní svazek*. Praha: Academia.

PLESKALOVÁ, J. (1992): *Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*. Jinočany: H&H.

Příruční slovník jazyka českého I–VIII (1935–1957). Praha: Státní nakladatelství – Školní nakladatelství – SPN.

Slovník spisovného jazyka českého I–IV (1960–1971). Praha: Nakladatelství ČSAV – Academia.

ŠLOSAR, D. (1986): Slovotvorba – substantiva. In: *Historická mluvnice češtiny*. Praha: SPN, s. 251–295.
ŠLOSAR, D. (2010): Utvářenost slov vstupujících do pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku. *Acta onomastica*, 51, s. 314–338.
ŠRÁMEK, R. (1999): *Úvod do obecné onomastiky*. Brno: Masarykova univerzita.
ŠTĚPÁN, P. (2003): Sufix *-ný* v pomístních jménech v Čechách. *Acta onomastica*, 44, s. 131–155.

Ústav pro jazyk český AV ČR
Valentinská 1, 116 46 Praha 1
stepan@ujc.cas.cz